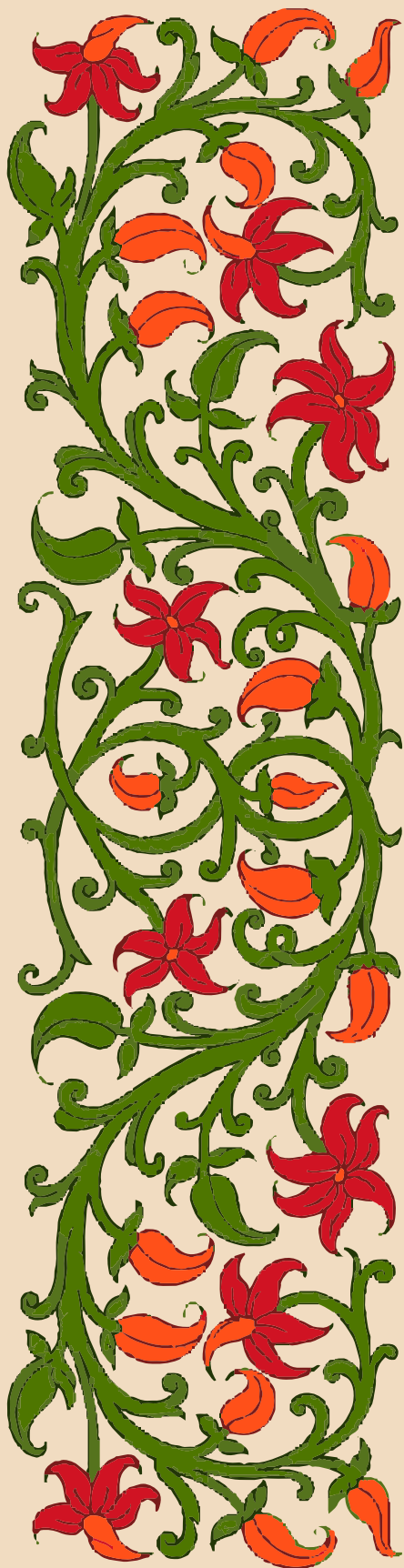

Laszlovszky József

Keresztes hadjáratok – Lovagrendek

A második keresztes hadjáratot ábrázoló miniatúra (14. század)

5

Keresztes régészet? Lovagrendek régészete?

A keresztes hadjáratok iránti érdeklődés az elmúlt két évtizedben jelentősen megnövekedett, és ez nem csupán a középkorral foglalkozó kutatók és szakemberek miatt van így. A szent háború eszméje napjaink eseményeitől sem választható el, sok helyen sajnos újabb háborúkat és pusztulást előidézve. A látványos mozifilmek vagy éppen a videójátékok világában a lovagok harca és küzdelmeik mindig vonzó témaként jelennek meg, de a mai kor politikusai is gyakran hirdetnek „keresztes hadjáratokat” a legkülönbélebb okokra hivatkozva. A különböző lovagrendek manapság reneszánszukat élik, azok is, amelyek hivatalosan már nem is léteznek, de amelyeket különböző csoportok újjáalakítottak. E lovagrendek többsége ma már teljesen eltérő célokat fogalmaz meg, ahhoz képest, amik létrejöttük idején vagy akár évszázadokkal később is jellemezték ezeket a szervezeteket. Mindez jogosan veti fel azt a kérdést, hogy a múlttal foglalkozó tudományok, és ezek között is a régészet hogyan kutatja ezeket a témákat és korszakokat. Mi az, amit ez a tudomány tud hozzátenni a történeti képhez, és miként változott meg napjainkban a keresztes hadjáratokhoz és a lovagrendekhez kapcsolódó régészeti kutatás? Egyáltalán beszélhetünk-e keresztes vagy lovagrendi régészetről, és ha igen, akkor mit is jelent ez ma?

Keresztes hadjáratok – lovagrendek

6

Rögtön az elején érdemes azt leszögezni, hogy ez a két kifejezés (azaz a keresztes hadjáratok és a lovagrendek), bár szorosan összefügg egymással, valójában két külön dolgot jelentett abban a korban, amikor döntő szerepük volt a történelmi események sorában. A pápa által a 11. század végén meghirdetett első keresztes háború, majd az azt követő hadjáratok eredetileg az iszlám által elfoglalt szent területek és helyek visszafoglalására irányultak. De ezek a szent háborúk évszázadokon keresztül folytak, és nem csupán a Közel-Keleten, azaz a Szentföldnek nevezett „tengerentúli” részeken. Keresztes hadjáratokat számos más helyen is hirdettek (a Balkánon vagy Franciaországban különféle eretneknek nyilvánított mozgalmak ellen, a mai Spanyolország és Portugália területén a területet korábban megszálló muszlimok ellen vagy a Baltikumban egyes, „pogányok” tartott csoportok ellen), és a kései hadjáratok már a késő középkor vagy éppen a kora újkor időszakához tartoznak. Ezt azért is érdemes megjegyezni, mert a „keresztes régészet” alatt legtöbbször csak a korai hadjáratok által érintett, ma leginkább Izrael, Egyiptom, Libanon és Szíria területére koncentrált régészeti kutatásokat szokták érteni. Ugyanígy az úgynevezett „lovagrendek” fogalom mögött is többféle

Lovagrendi egyenruhák (balról jobbra: Szent Sír Lovagrend, Máltai Lovagrend, Templomos Lovagrend, Santiago Lovagrend, Német Lovagrend)

tartalom rejtőzik. Ezek eredetileg egyházi lovagrendek voltak, amik sokkal inkább az ispotályos rendek közé tartoztak, és így a szerzetesség egy egészen speciális formáját képviselték. Később azonban erősödött a katonai jellegük, militarizálódtak, és a korai keresztes hadjáratok

A keresztesek meghódítják Konstantinápolyt 1204-ben (15. századi festmény)

későbbi szakaszában már valóban döntő jelentőségük volt e rendeknek, vagy épp az általuk épített lovagrendi váraknak. Még akkor is, ha eredetileg a „keresztet felvevők” és a lovagrendek tagjai között számos különbség is volt. A kapcsolat azonban mégis csak fontos elem, ahogyan például a Német Lovagrend történetét követve annak poroszországi, baltikumi vagy éppen erdélyi tevékenysége sem választható el a keresztes hadjáratok, pontosabban a keresztények és más vallások közötti harctól, vagy éppen a „pogányok” elleni küzdelemtől.

Ezek után a gondolatok után mindenképpen érdemes feltenni azt a kérdést, hogy mióta foglalkozik egyáltalán a régészet a keresztes hadjáratok és a lovagrendek emlékeivel. A keresztes hadjáratok története mindig is fontos részét képezte a középkor történetét bemutató munkáknak, hiszen a nyugat-európai országok uralkodói közül a hagyományos történelemszemléletet követve a középkori lovagi eszmény legjobb megtestesítőjeként éppen a hadjáratokban résztvevő királyok és császárok voltak a leghíresebbek. Legyen szó akár Oroszlánszívű Richárdról, Szent Lajosról vagy épp Barbarossa Frigyesről, az ő alakjuk elválaszthatatlan a hagyományos európai középkorképtől. Az ő tetteikről szóltak a legfontosabb krónikák, évszázadokra mintát nyújtva a lovagi eszménykép megalkotásához.

Ugyanígy a hadjáratok, illetve a szentföldi keresztes jelenlét legnagyobb, legjelentősebb épített emlékei (zömmel a keresztések várai) voltak sokáig a régészeti érdeklődés középpontjában. Ugyanakkor, amikor az Európában található középkori várak és nagy egyházi építmények iránti érdeklődés megélnéült, akkor számolhatunk azzal is, hogy a szentföldi vagy a baltikumi épületek is érdekessé váltak. A 18–19. században számos esetben romantikus képzetek kapcsolódtak hozzájuk, más esetekben a nemzeti múlt gyökereit kezdték el bennük látni, mint például a Német Lovagrend hatalmas építményeiben. A várak, s különösen a hatalmas lovagrendi építmények viszont ebben a korszakban vagy az Oszmán-Török Birodalom területén helyezkedtek el, vagy a nyugati hatalmak gyarmati területeihez tartoztak. Az európai építmények pedig vagy az egyre erősödő birodalmak (így az egységesülő Németország, Oroszország) vagy az önállósulni vágyó nemzetállamok (Lengyelország, balti országok) területére estek. Így az első nagy kutatások, legyenek azok akár erődítmények, akár templomépületek, zömében ezen országok kutatóihoz kapcsolódtak. A francia, angol vagy német várkutatás például a saját területükön található erődítményekkel kapcsolatban tárgyalta a szentföldi vagy

I. (Oroszlánszívű) Richárd (ur. 1189–1199)

baltikumi építményeket is, így már ekkor is megjelentek nagy monografikus munkák a legjelentősebb várakról. Az olyan építmények, mint a Crac des Chevaliers, Margat vagy Belfort vára hatalmas falaik, jól megmaradt építészeti részleteik miatt a középkori várépítészet egyfajta csúcsmemlékeinek számítottak, megjelenítve a lovagkor történetét és eszmevilágát. Más esetekben már nagyszabású műemléki helyreállítások is kapcsolódtak ilyen várakhoz, mint például a mai Lengyelország területén található Malbork várában, amely a Német Lovagrend központi épülete volt.

Ezen emlékek összetett története abban is jól megfogható, hogy mindegyiknek számos neve van, hiszen a különböző korszakokhoz kapcsolódóan az egyes hatalmak, a várakat elfoglaló katonai erők vagy az ott élő népesség mind-mind más szempontból értékelte ezeket a helyeket. Így például ahány különböző névforma használatos a talán leghíresebb vár, Crac esetében (Crac des Chevaliers, Krak des Chevaliers, Crac de l’Ospital, Hisn al-Akrād), annyi különböző értelmezés is kapcsolódott ehhez az erődítményhez. Attól függően, hogy ki foglalkozott az egyes építményekkel, más-más korszakra esett a hangsúly, a különböző kultúrák és vallások szerepét kiemelve. De ugyanezt mondhatjuk Marienburgról is, vagy ahogy ma inkább hivatkoznak rá, Malborkról. A modern kori politikai viszonyok mindig is befolyásolták a keresztes korszakról

Arábiai Lawrence (Thomas Edward Lawrence), angol régész

vagy annak emlékeiről alkotott képet. Például az I. világháború idején kitört arab nemzeti felkelésben kiemelkedő szerepet játszó Arábiai Lawrence (Thomas Edward Lawrence), angol régész és katona kalandos életével is hozzájárult a keresztes emlékek iránti érdeklődéshez, amiket műveiben mindig nagy lelkesedéssel emlegetett. Az Oszmán-Török Birodalom viszont nyilvánvalóan másként viszonyult ezekhez az emlékekhez, legyenek azok várak vagy a korszakból származó keresztény templomok, mint az európai gyarmati hatalmak, vagy később az ezekből az országból érkező kutatók, illetve e területek kutatásának céljából alapított brit, francia, német vagy olasz intézetek. De a 20. században létrejött modern Izrael állam történetében is viszonylag hosszú idő telt el, amíg intenzívebben elkezdtek foglalkozni a szentföldi keresztes hadjáratok

és a lovagrendek emlékeivel, hiszen hosszú ideig inkább a zsidó történelem szempontjából kiemelkedő fontosságú régészeti lelőhelyek voltak a kutatás középpontjában.

A keresztes emlékek régészeti kutatása tehát mindig is nagyon nemzetközi diszciplína volt, de az utóbbi időben egyre inkább megfigyelhető, hogy mindazon országok, amelyek területén zajlottak ilyen küzdelmek, ma már kiemelt fontosságúnak tartják, hogy saját kutatóik is foglalkozzanak ezekkel az emlékekkel, legyenek azok akár Szíriában vagy Izraelben, a balti országokban vagy épp Lengyelországban, nem is beszélve Spanyolországról és Portugáliáról, sőt Észak-Afrika különféle országairól. De mindeközben mind a keresztes hadjáratok, mind pedig a lovagrendek vizsgálatában egyre nagyobb szerepe van olyan országok kutatóinak is, amelyek csak

Crac des Chevaliers vára

bizonyos időszakban játszottak szerepet ezekben a folyamatokban, vagy ahol viszonylag kevés emléket kapcsolhatunk a korszakhoz. Ide sorolható Magyarország is, ahol az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben megnőtt az érdeklődés ebben az irányban, és nemzetközi konferenciák, tanulmánykötetek, vagy éppen a Szentföldön folytatott régészeti ásatások is megvalósulhattak.

Mindezek kapcsán azt is érdemes megjegyezni, hogy az említett történelmi korszakok miatt leginkább a középkori régészet az, amely ezzel a régészeti emlékcsoporttal, ha úgy tetszik, korszakkal foglalkozik, így annak módszertanát és elméleti kereteit követi sok régész. A téma speciális jellege miatt azonban mind a keresztény régészet, mind az iszlám régészet jogosan illeszti be ezeket az emlékeket kutatási profiljába. Az utóbbi két évtizedben ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a kutatók egy csoportja már nem csupán a nagy várakkal, avagy a kiemelkedő fontosságú templomokkal foglalkozik a korszak kapcsán (amikről ma már hatalmas monográfiák és katalógusok is rendelkezésünkre állnak), hanem a kisebb építészeti emlékek és a kisleletek is kellő mértékben felkeltették az érdeklődést. A keresztes államok berendezkedését ugyanis nem lehet megérteni anélkül, hogy ne vázolnák fel azt, hogy mi volt az eredetileg itt élő keresztény és muszlim népesség viszonya az Európából

A komplex régészeti szemléletnek az egyik legkítűnőbb példája az a nemzetközi kutatás volt, amelyet az Európai Kutatási Tanács (ERC) támogatásával végeztek brit, lengyel, lett, észt és litván kutatók, és amely azt vizsgálta, hogy miként változott meg az észak-lengyelországi és baltikumi területek élete, növény- és állatvilága az ottani keresztes hadjáratok és a lovagrendek megtelepedésének hatására. Mindehhez az ottani mocsarokból és tavakból vett pollenmintákat, az erődítmények farészleteiből vett famintákat használtak, majd a faévgyűrűkre épülő dendrokronológiai és radiokarbon vizsgálatok segítségével keltezték őket. Így lehetett kimutatni, hogy milyen volt a táj a keresztesek érkezése előtt, és miként alakult át mindez az ott megtelepedett lovagrend hatására. És ugyanilyen részletes elemzést végeztek az állatcsontanyag segítségével. Vagyis a nagy várak és kisebb erősségek vizsgálata mellett ugyanolyan hangsúllyal szerepelt a korabeli környezet bemutatása, valamint a településhálózat elemzése, vagy a régió városainak (pl. Gdansk) vizsgálata, amely ugyanúgy fontos eleme ennek a komplex képnek.

érkező keresztesekhez, vagy éppen miképpen hatott egymásra a Bizánci Birodalom, a különböző iszlám államalakulatok és a lovagrendek várépítészete. Ehhez például a nagy várak mellett fel kellett kutatni a sokkal kevésbé látványos kis keresztes tornyokat is, amelyek vizsgálatában éppen a Magyarországról ebbe a nemzetközi világba bekapcsolódó Major Balázs ért el fontos eredményeket. De ugyanígy a keresztes központok kerámiaanyagának vagy más leleteinek az összehasonlítása más települések hasonló leleteivel nyújt fontos adalékokat ahhoz, hogy megértsük, miként változott meg a helyi lakosság élete a keresztesek megérkezésével, avagy éppen mit vettek át a keresztes kori Jeruzsálem vagy Akkó lakói a környezetükből, és mi az, ami a távoli európai országokból érkezett. Éppen emiatt váltak a környezetrégészeti kutatások is különösen fontossá.

A keresztes régészet tehát több mint egy évszázad alatt jutott el oda, hogy ne csupán egy-egy kiemelkedő erődítmény építéstörténetével foglalkozzon, hanem egy egész korszak megismerésének igényéről szóljon. S ugyanezt mondhatjuk el az egyházi lovagrendek kutatásáról, legyen szó a Szentföldről, Máltáról vagy bármely európai vagy közel-keleti országról.

Malbork vára, a Német Lovagrend központja

